

КОМПОНЕНТИ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРОНОМІВ

Спираючись на етапи процесу професійної підготовки фахівців в аграрних університетах і результати досліджень вітчизняних педагогів професійного становлення фахівців-аграріїв, у статті визначено компоненти сформованості професійного становлення майбутніх фахівців-агрономів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний.

Ключові слова: професійне становлення, майбутній агроном, мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент, діяльнісний компонент.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки України значно зросла потреба у фахівцях із новим ставленням до професійної діяльності, рівнем володіння професійними знаннями й уміннями та здатністю втілення їх у практику. Наша держава, як і вся світова спільнота, перебуває в пошуку шляхів подолання наслідків глобальної економічної кризи. До цих труднощів долучається необхідність вирішення продовольчих проблем в умовах світової продовольчої кризи. Ключовою постаттю, здатною сприяти їх розв'язанню, є агроном, професійна підготовка якого вимагає переосмислення, перенесення акценту на формування та розвиток готовності до постійного професійного самовдосконалення.

Необхідність перетворень у сфері професійної освіти, зокрема аграрної, знайшла своє відображення в Законі України "Про освіту", Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті та інших документах, ухвалених на державному рівні. Вони орієнтують сучасну молодь на адаптацію до швидкозмінних умов ринку праці, перенавчання та перепрофілювання в разі виникнення такої потреби, узгодження власних професійних інтересів з актуальними потребами суспільства з метою успішної професійної самореалізації.

Мета статті – розглянути компоненти сформованості професійного становлення майбутніх фахівців-агрономів відповідно до етапів професійної підготовки фахівців в аграрних університетах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що створено теоретичні передумови для успішного вирішення цієї проблеми. Вивчення питання розвитку професійного становлення фахівця тісно пов'язане з дослідженнями особливостей і етапів розвитку особистості, які знайшли своє відображення в працях К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, Л. Божович, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, В. Петровського, Н. Приходька, С. Рубінштейна, А. Суценка та ін.

Наукове осмислення професійного становлення фахівців через рівень розвитку пізнавальних інтересів і мотивації до професійної діяльності подано в працях А. Голомштока, Є. Климова, П. Лузана, Н. Морозової,

А. Реана, А. Сейтешева, Н. Тализіної, М. Титми, Б. Федоришина, П. Шавір, Г. Щукіної та ін.

Результатом розвитку професійного становлення майбутнього агронома в навчально-виховному процесі аграрного університету є, на нашу думку, його готовність до професійної діяльності, яка включає: позитивну мотивацію до професійного саморозвитку; наявність професійних знань, умінь і навичок; сформованість ключових і фахових компетенцій; наявність сукупності комунікативних і організаційних умінь; розвинутість професійно важливих особистісних якостей. Отже, передбачаємо, що майбутній агроном має не тільки засвоїти певний обсяг знань, умінь і навичок, а й бути готовим до застосування їх у стандартних і проблемних ситуаціях при виконанні своїх професійних обов'язків.

Для досягнення вказаного результату, спираючись на розробки дослідників, було визначено етапи процесу професійної підготовки фахівців в аграрних університетах на засадах сукупності підходів (насамперед, компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного). На основі аналізу праць дослідників виокремлено такі етапи:

- сприяння позитивній мотивації до оволодіння майбутньою професією;
- організація навчально-пізнавальної діяльності;
- організація активної навчально-професійної діяльності.

Визначені етапи процесу професійної підготовки фахівців органічно інтегруються, на нашу думку, в етапи педагогічного впливу на розвиток професійного становлення майбутніх фахівців-агрономів.

Аналіз праць учених засвідчив, що, незважаючи на відмінності у поглядах на сутність і структуру розвитку професійного становлення фахівця, більшість дослідників виділяють такі компоненти: мотиваційний, аксіологічний, когнітивний, пізнавальний, операційний. Спираючись на вказані вище етапи процесу професійної підготовки фахівців в аграрних університетах і результати досліджень вітчизняних педагогів професійного становлення фахівців-аграріїв, визначено компоненти сформованості професійного становлення майбутніх фахівців-агрономів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійного становлення майбутніх фахівців-агрономів включає мотиви, інтереси, установки, потреби та цінності, які спонукають їх до дій і вчинків. У працях психологів яскраво виражена думка більшості з них щодо того, що мотивація є стрижнем психології особистості, зумовлюючи, таким чином, особливості її діяльності. Мотивація – це система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки, а мотиви (від лат. moveo – рухаю) – це те, що спонукає людину до діяльності. Психологи відносять до мотивів у широкому значенні потреби, інстинкти, захоплення, почуття й емоції, установки, ідеали, уявлення, ідеї, класифікуючи їх таким чином: функціональні потреби; матеріальні й ідеальні потреби; вищі соціальні потреби; соціальна установка.

Отже, саме мотиви визначають характер діяльності людини, зокрема й професійної, цілі особистості та її рух до реалізації поставленої мети. Рушійною силою професійного становлення, розвитку і самовдосконалення є мотиви. На цьому акцентують В. Ковальов, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Якобсон та ін.

Мотивацію як сукупність стійких мотивів і факторів, які зумовлюють зміст, спрямованість і характер діяльності людини, розглядають В. Шадриков та ін. Мотиваційний компонент професійного становлення майбутніх агрономів розглядаємо як систему мотивів і цінностей особистості, які визначають її професійну активність. Приєднуємось до думки фахівців, які вважають, що мотивація навчання та професійної підготовки людини ґрунтується на формуванні ставлення до цього виду діяльності й пов'язана із життєвими установками та інтересами людини (О. Бодальов, Л. Божович, В. Ільїн, О. Леонт'єв, П. Якобсон).

Вважаємо, що на мотиви активності особистості можна вплинути шляхом пробудження її інтересів. Інтерес (від лат. interest – має значення, важливо) у психології – “ставлення особистості до предмета як до чогось цінного і привабливого для неї” [6]. Розрізняють матеріальні та духовні інтереси. Власне інтерес є активною спрямованістю на предмет або явище, при цьому він має позитивний характер. Інтереси можуть мати різний зміст, спрямованість, глибину, обсяг, стійкість.

Останнім часом науковці все частіше звертаються до вивчення мотивації в контексті професійної освіти фахівців різного профілю. Зокрема, питання навчально-пізнавальної мотивації студентів аграрних ВНЗ досліджував П. Лузан.

На думку В. Новікова, основу професійного становлення особистості майбутнього економіста-аграрія становить формування її інтересів, потреби у праці на основі певної мотивації, професійних якостей. Аналізуючи чинники професійного становлення студентів, які будуть працювати економістами і менеджерами в аграрній сфері виробництва, він виділяє такі мотиви:

- створення системи динамічних особистісних потреб;
- формування професійної спрямованості;
- тиск можливості безробіття, втрата економічної активності;
- адекватність змісту праці стосовно здібностей, відповідність матеріальної й особистісної сфери професійної діяльності;
- використання та розвиток підприємницьких здатностей.

Механізм регулювання професійної поведінки включає такі складники:

- потреби (потреба в чомусь необхідному для підтримки життєдіяльності організму, особистості, соціальної групи, всього суспільства);
- інтереси (реальні причини дій, які формуються у соціальних груп, індивідів у зв'язку з відмінностями у статусі та ролі в суспільному житті);
- мотиви (усвідомлене ставлення (суб'єктивне) до своїх вчинків);

- ціннісні орієнтації (соціальні цінності, які особистість поділяє, які є метою життя й основними засобами її досягнення та які набувають функцію регуляторів професійної поведінки індивідів);
- установки (загальна орієнтація людини на певний соціальний об'єкт, яка передуює дії і виражає схильність до певного способу дії);
- стимули (впливи, зовнішні стосовно людини, які мають схилити її до певної професійної поведінки).

Ф. Філіпов зазначає, що молодь займається скоріше не професійним, а соціальним самовизначенням. Це пояснюється тим, що останніми десятиліттями у життєвих планах молоді став переважати мотив матеріальних гарантій і соціального престижу порівняно з мотивом вибору цікавої професії. В умовах ринкової економіки ці мотиви стали фактично основними в професійному становленні особистості. Професійне становлення молоді людини відбувається в соціальному середовищі, зорієнтованому на навчання, а виховання відбувається за межами цього середовища. Таке обмеження функцій професійного становлення відіграє ключову роль у зміні структури професійної активності та взагалі соціальної активності особистості [5].

Дозволимо собі не погодитися з дослідником у тому сенсі, що, на відміну від зарубіжних ВНЗ, у вітчизняних навчальних закладах, які забезпечують професійну підготовку майбутніх фахівців, зокрема, й аграрного профілю, навчально-виховний процес є цілісним, навіть якщо професійна підготовка концентрується переважно на навчальній діяльності. Тому у своєму дослідженні виходимо з того, що позааудиторна та виховна робота зі студентами також має бути спрямована на гармонійне поєднання їхнього професійного й особистісного розвитку. Професійна мотивація є одним із найважливіших складників у формуванні професійної спрямованості. Структура мотивів особистості є складним утворенням, яке характеризується певною сталістю та водночас мінливістю. Безперечно, на зміни у структурі мотивів впливають зміни у суспільному й особистому житті, наприклад, соціокультурні умови, рівень добробуту. Різні стадії життєвого циклу особистості по-різному впливають на формування стійких стереотипів і типів мотивації професійної діяльності.

У більшості праць дослідників акцентується залежність якості професійної підготовки фахівців від їхньої мотиваційної готовності до оволодіння професією. При цьому мотиваційна готовність розглядається переважно як прийняття рішення при виборі професії, який людина “здійснює у результаті аналізу власних внутрішніх ресурсів і шляхом співвіднесення їх з вимогами професії. Вибір професії – це не одномоментний акт, а процес, що складається із ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов та індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії” [2, с. 72]. Спираючись на цю думку, вважаємо, однак, що мотиваційна готовність не обмежується тільки вибором професії, а є необхідною на всіх етапах професійної підготовки і діяльності фахівця. Проявом мотиваційної готовності у період навчання у ВНЗ є активність при оволодінні знаннями, уміннями та

навичками, важливими для майбутньої професійної діяльності, а також розвиток і саморозвиток професійно значущих особистісних якостей. Під час професійної діяльності мотиваційна готовність відображається, на наш погляд, у прагненні до професійного й особистісного самовдосконалення, бажанні підвищувати свій професійний рівень і пошуку шляхів досягнення цієї мети.

Психологи і педагоги, які досліджували мотиваційну сферу розвитку особистості, відзначали, що саме у 17–18-річному віці потенційні можливості особистості щодо розвитку та саморозвитку значно зростають. При цьому спостерігаються спроби розмежування бажань і намірів, з одного боку, та результатів практичної діяльності – з іншого. Тобто відбувається перехід від ідеалізування майбутньої професії до її реального оцінювання та зіставлення з власними здібностями і можливостями, про що вже йшлося вище. Підтверджується теза Л. Виготського про те, що невизначеність мети, а не слабкість волі є для багатьох молодих людей причиною відсутності бажання до самовдосконалення. У контексті нашого дослідження розглядаємо це як не досить чітку визначеність мотиваційно-цільових установок особистості щодо її професійного становлення, а тому стає очевидно необхідність стимулювального впливу на мотиваційно-цільову сферу майбутніх агрономів.

Важливим для нашого дослідження вважаємо розгляд мотивів, які зумовлюють активність майбутніх фахівців у їхньому професійному становленні. Для педагогічного впливу на формування мотивації майбутніх агрономів щодо розвитку власного професійного становлення враховуємо такі типи мотивації навчання:

1. Так звана “негативна” мотивація (уникання неприємностей, яких людина може зазнати, коли не буде навчатись).

2. Мотивація, пов’язана з мотивами, що перебувають поза межами навчальної діяльності (моральні, громадянські мотиви, життєві перспективи).

3. Мотивація, закладена в самому процесі навчальної діяльності (сам процес набуття знань, допитливість, прагнення до пізнання нового) [6, с. 62].

Виходимо з того, що спрямування впливу на мотиваційну сферу студентів агрономічних спеціальностей має ґрунтуватися на двох останніх типах мотивації.

Психологи стверджують, що оскільки задоволення потреби є цілеспрямованою діяльністю, то потреби – це джерело активності особистості. Якщо в потребі діяльність людини залежить від її предметно-суспільного змісту, то в мотивах ця залежність виявляється у вигляді власної активності суб’єкта. Потреби людини не є вродженими, вони формуються під час освоєння нею соціальної дійсності, становлення її особистоті на основі вроджених передумов.

Ураховуємо ієрархічність структури мотивів, які спонукають майбутніх агрономів до діяльності, акцентуючи увагу на потребах вищого рівня

та вбачаючи вищий прояв особистості в її гуманістичній самоактуалізації, що і є найвищим рівнем у структурній моделі потреб особистості, розробленій одним із лідерів гуманістичної психології американським психологом А. Маслоу. Ця модель складається з п'яти рівнів: перший (нижчий) становлять фізіологічні потреби; другий – потреби у безпеці, захисті, стабільності існування та впевненості у завтрашньому дні; третій – потреби в емоційних зв'язках з людьми (спілкуванні, дружбі, любові, належності до певної соціальної групи); четвертий – потреби у самоповазі, а також у визнанні та повазі з боку інших людей; п'ятий (вищий) – потреби в самоактуалізації, творчості, реалізації своїх можливостей. Задоволення потреб нижчого рівня, на думку А. Маслоу, актуалізує потреби вищого рівня і зменшує мотивувальну силу нижчих потреб. Вважаємо концепцію А. Маслоу значущою для нашого дослідження, адже майбутній агроном може досягти професійної самореалізації тільки шляхом забезпечення стабільності своєї діяльності (розуміємо це як його конкурентоспроможність на ринку праці), володіння високим рівнем професійного спілкування і водночас професійними зв'язками, отримання визнання з боку колег.

Деякі дослідники критикують цю концепцію, обґрунтовуючи це тим, що в реальному житті не завжди відбувається така “правильна” динаміка сходження: подекуди потреба вищого рівня (скажімо, в любові чи самоактуалізації, творчості) стає головною спонукою людини навіть тоді, коли не задоволені потреби нижчого рівня, і навпаки, людина може “застрягти” на нижчому рівні елементарних потреб і задовольнитися цим. Зазначимо, що, визнаючи можливість зупинки розвитку людини на рівні задоволення елементарних потреб, усе ж слід урахувати, що такою людиною аж ніяк не може бути молодий фахівець, який бажає отримати вищу освіту та перспективну професію.

Багато дослідників розглядають як необхідний компонент мотиваційної сфери фахівців професійну спрямованість, яку визначають як інтерес до професії і схильність займатися нею. Поняття “спрямованість” включає в себе мотиви, які спонукають до діяльності; емоційне ставлення до неї, задоволеність нею. Професійну спрямованість учені вважають складним багатовимірним утворенням, яке вони описують, використовуючи багато різних ознак і параметрів, щодо яких серед них не існує єдності. Зокрема, Н. Кузьміна виокремлює такі ознаки професійної спрямованості: об'єктність, специфічність, узагальнення, валентність, задоволеність, стійкість, центральність тощо. Схожі ознаки відзначає і Ю. Платонов, дещо уточнюючи їх.

Вивчаючи професійну спрямованість, російська дослідниця О. Бочкарьова наголошує на тому, що необхідною умовою для її забезпечення є професійно спрямоване навчання. Розглядаються різні аспекти професійно спрямованого навчання: застосування знань різних дисциплін у професійній галузі; професійно спрямоване навчання як засіб мотивації навчальної діяльності студентів; професійно спрямоване навчання як шлях формування професійно спрямованої особистості, низки професійно зна-

чущих якостей, необхідних для успішного засвоєння навчальних дисциплін і якісної професійної діяльності.

Як уже зазначалося, компонентом професійної спрямованості особистості виступають професійні ціннісні орієнтації суб'єкта. На сьогодні немає чіткого визначення поняття професійних ціннісних орієнтацій. Проте можливе визначення їх як вибіркового сталого ставлення особистості до різних сфер професійної діяльності, специфічних ознак професійної праці та характеристик професій. В. Осовський розглядає професійні орієнтації як професійне налаштування на той чи інший вид професійної діяльності, що включає три основні компоненти: когнітивний, емотивний, поведінковий.

Як доведено психологами, особистість людини формується в її активній діяльності. Для студентів ВНЗ головною є навчально-пізнавальна діяльність, тому до складників професійного становлення майбутнього агронома відносимо, крім мотиваційного, також діяльнісний і когнітивний компоненти.

Когнітивний компонент розвитку професійного становлення майбутнього фахівця-агронома передбачає систему знань і уявлень, які забезпечують ефективну професійну підготовку агронома. Це професійні знання, уявлення про майбутню професійну діяльність, переваги та недоліки обраної професії, про конкретний зміст професійної діяльності (об'єкт праці, умови тощо), інформованість про вимоги професії до особистості, способи та шляхи оволодіння професіями, уявлення про значення майбутньої професійної діяльності. При цьому спираємося на положення про пізнання як процес психічного відображення світу у свідомості людини, який тією чи іншою мірою забезпечує засвоєння знань.

Діяльнісний компонент становлення майбутнього агронома включає уміння та навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності. Згідно з діяльнісним підходом (О. Леонт'єв, А. Петровський), діяльність є основою розвитку особистості. Виокремлюючи у структурі професійного становлення майбутніх агрономів діяльнісний компонент, спираємось на думку О. Леонт'єва про реалізацію особистості у сукупності її діяльностей [1]. Учений вважає, що будь-який індивід під час діяльності, спільної з іншими людьми, цілеспрямовано впливає на навколишній світ, змінює його та через ці зміни водночас змінюється сам, стаючи особистістю [1].

Дослідники доводять, що професійна активність є основним видом соціальної активності. Вона виражається в залученні працівника у виробництво, рівні реалізації ним власних фізичних і розумових можливостей при виконанні конкретного виду професійної діяльності [6, с. 32].

З погляду розвитку професійного становлення студентів агрономічних спеціальностей урахуємо, що формування та розвиток умінь і навичок, значущих для майбутньої професійної діяльності, а також відповідних якостей будуть успішними лише тоді, коли це відбувається під час залучення студентів до відповідної діяльності (навчальної, позанавчальної, виробничої практики, участі у проектах тощо). Тільки безпосередня участь у

діяльності, пов'язаній із майбутньою професією, може викликати зацікавлення у студентів. Отже, включення студентів у різні види діяльності одночасно мотивує їх до саморозвитку та підвищення рівня розвитку професійного становлення.

Висновки. Таким чином, аналіз праць, присвячених питанням розвитку професійного становлення майбутнього агронома, дає нам змогу розглядати розвиток професійного становлення майбутнього агронома, як цілеспрямований процес розвитку виділених компонентів: мотиваційно-ціннісний (професійні мотиви, інтереси, установки, потреби та цінності); когнітивний (володіння фаховими знаннями, розуміння значущості професії агронома); діяльнісний (уміння та навички, необхідні для професійної діяльності).

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з вивченням питань професійного самосприйняття, професійної компетентності та формування ключових компетенцій майбутнього фахівця-агронома в навчально-виховному процесі аграрного університету.

Список використаної літератури

1. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности студента / А.Н. Леонтьев // Психология в вузе. – 2003. – № 1–2. – С. 232–241.
2. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 106 с.
3. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики / А.Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1997. – 430 с.
4. Новиков В. Профессиональное становление молодежи в агропромышленном комплексе / В. Новиков // Кадровик. Кадровый менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 36.
5. Филиппов И.М. Педагогические условия самоопределения сельских школьников на сельскохозяйственные профессии (Республика Бурятия) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Филиппов Иван Маркович. – Улан-Удэ, 2003. – 194 с.
6. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1969. – 317 с.

Курбатова Ю.В. Компоненты сформированности профессионального становления будущих специалистов-агрономов

Опираясь на этапы процесса профессиональной подготовки специалистов в аграрных университетах и результаты исследований отечественных педагогов профессионального становления специалистов-аграриев, в статье определены компоненты сформированности профессионального становления будущих специалистов-агрономов: мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностный.

Ключевые слова: профессиональное становление, будущий агроном, мотивационно-ценностный компонент, когнитивный компонент, деятельностный компонент.

Kurbatova Y. Components of formed professional formation of future agronomists

According to the stages of professional training in agronomy faculties of agrarian universities and research of the national pedagogues in professional formation of agrarian specialists, the article identifies the components of formed professional formation of future professionals in agronomy: motivational and axiological, cognitive, activity.

Key words: professional formation, future agronomist, motivational and axiological component, cognitive component, activity component.